

ményeként mindenki részt vesz a dolgok irányításában — e tevékenység feltételeinek megteremtése, majd pedig az ennek megfelelő tevékenység maga, egymagában is kitölti a felszabaduló időt. A mind bonyolultabbá váló világ ilyen típusú irányítása egyáltalán nem könnyű dolog, ez igen nagyfokú kultúrát, ismeretet követel mindenkitől. Ezért van az, hogy csak a nagy mértékű idő felszabadulása teremti meg a feltételeket ahhoz, hogy a szervezés és irányítás ne egy szakgépezet feladata legyen, egy ága a munkamegosztásnak, hanem mindenki tevékenysége által valósuljon meg. A szükséges kultúra megszerzése, az információkkal való bányai tudás olyan energiatöbbletet kíván min-

denkitől, hogy az éppen az említett fejlődés által válik egyedül lehetségessé. Ebből a szemszögből nézve a *társadalmi átformálódás*, a „*homo gubernator*-korszak” eljötté szükségszerű megoldásként kínálkozik a jövőre nézve — ha el akarjuk kerülni az önpusztítás katasztrófáját vagy a degradálódást.

Persze nem minden előadás nyúlt ennyire a problémák mélyére és volt annyira radikális, mint Beeré. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a többiek ne lettek volna a maguk problémavilágán belül igen-csak érdekesek és színvonalasak. Feltétlenül ilyen volt a P. Towers-é és a de Rosnay-é, amelyek a maguk szemszögét érvényesítve, sokoldalúvá tették a konferenciát. De ez a

sokoldalúság is egy egységet kereső, kutató, vizsgálódó szellem kezei között mozgott. Talán egyetlen előadó volt idegen: az amerikai C. Hammer, aki szintén kibernetikai dolgokról beszélt. Habitusaiban volt idegen, mert az *establishment*-ben öntelt bizalmát sugározta, azt a megnyugtató szellemet, amely éppen azért veszélyes, mert megnyugtató. Mert ezt éppen akkor teszi, amikor a veszélyek legnagyobb forrása az *establishment* működése. Ez a hangvétel a maga eltérő jellegében azonban, mint-hogy izolált volt, inkább aláhúzta a konferencia igazi jellegét, a benne kifejeződő emberi törekvéseket és vívódást, az *establishment*-tel való alapvető szembenállást.

Tordai Zádor

A remény újjászületése melletti elkötelezettség

Az ember felszabadításának keresztény felfogása¹

Az emberek nem hisznek a változtatásokban. Tudják, hogy a törvényes utak nem járhatók többé. Tudják, hogy a fegyveres harc maradt az egyetlen politikai módszer. Kiábrándultak és elszánták magukat, hogy életük kockáztatásával is elérik, hogy a következő generáció már ne éljen rabszolgasorban... Minden valódi forradalmárnak el kell ismernie: a fegyveres küzdelem az utolsó alternatíva.”²

Téves lenne azt hinnünk, hogy Camilo Torres dél-amerikai forradalmár szociológus-pap álláspontján kívül nincsenek becsületes radikális társadalomfejlődési koncepciók keresztény részről Latin-Amerikát illetően. Igaz, hogy erős a katolikus egyház konzervatív-apológikus befolyása ezen a földrészén, de a fokozatosan újratemelő társadalmi konfliktusok kényszerítő erővel vetik fel a vallá-

sos ideológusok és szociológusok körében is az új jelenségek magyará

konkrét szociológiai megközelítésekkel ötvöződik, melyek a latin-amerikai valósággal való személyes érintkezéséből fakadnak.

Ő is az alulfejllett társadalom emberének felszabadítását célozza, akárcsak Camilo Torres, azonban az általa követendőnek tartott politikai megoldás, a vizsgálat végkövetkeztetése, lényegesen eltérő: „... a gerilla hadviselés nem vonzó perspektíva. Joggal rettent el bennünket az a súlyos ár, melyet az követel: vérontás, egy új nemzedék feláldozása, a további fejlődés késleltetése stb.” Szerinte egyetlen reális lehetőség áll csak fenn. A társadalmi változás egyedül úgy képzelhető el a dél-amerikai országokban, ha a kereszténység és az egyház katalizáló szerepre vállalkozik a jelenlegi hatalmi struktúra új típusú ellenzékének kialakításában. „Ez mindazon kockázatok vállalását jelentené, melyek azoknak a »pressure group«-oknak megteremtéséből adódnak, amelyek megkísérelnék nyitni tenni a helyzetet, szembeszállnának a jelenlegi uralmi formákkal és ragaszkodnának a parasztok, munkások és diákok politikai tevékenységének szabadságához...” Azonban az egyház mint institutionális egész a történelem tanúsága szerint képtelen a megcsontosodott társadalmi viszonyok felbomlasztására. A megoldás kulcsa a helyileg kifejlődő kis vallási közösségek kezében van — alkotó módon csakis ezek viszonyulhatnak e fontos feladathoz.

Hogy jut el az amerikai Shaull idáig, mit hoz magával Latin-Amerikából, a második világ e harmadik világából? Először is a gyengén fejlett országok össztársadalmi pozíciójának kielégítő elemzését.

Hangsúlyozza, hogy az elmáradottság nem azonosítható egyszerűen a gazdasági erőforrások és a technikai felszereltség abszolút és viszonylagos hiányával. Ellenkezőleg, az alulfejltség totális

társadalmi tény, nem más, mint a belső viszonyok (feudalisztikus uralmi rendszer) és a külső érintkezés (gyarmatosítás és az USA) összességének terméke.

Másodszor, a független, nemzeti, demokratikus fejlődési út elfogadását és az ezért való elkötelezettség harcos vállalását. „... A nemzeti emancipáció és a gazdasági fejlődés a múlt teljes meghaladásától függ. Ez a nemzet nacionalista célok körüli összefogását jelenti, szocialista irányú, átfogó gazdasági tervezést, a rendelkezésre álló gazdasági erők ellenőrzött és fegyelmezett kihasználását. Intenzív erőfeszítések szükségesek a tömegek teljes részvételének megteremtésére az új társadalom kidolgozásában...” — írja Shaull. Mindehhez gyökeresen meg kell változtatni az Egyesült Államokkal való kapcsolatokat, „mert maga a nemzeti fejlődés természete megköveteli, hogy az új nemzetek saját megoldásokat találjanak problémáikra... és amennyire csak lehet, függetlenítsék magukat a külső gazdasági uralomtól.”

Harmadszor pedig nagyfokú kiábrándultságot, az elbukott, Guevara-típusú mozgalmak utáni tehetetlenség érzését hozza magával a szerző. Így a megfogalmazott maximális társadalmi program Shaullnál minimális bizakodással párosul a keresztény közösségek esetleges katalizáló szerepére vonatkozóan: „Ez (mármint a katalizáció) nem lenne könnyű vagy kellemes feladat, aligha kecsegtetne a siker kilátásával. De lehetővé tehetné a remény újjázületését a társadalom megváltoztatásáért folyó politikai harcban, és úgy hiszem, ennél most semmi sem lenne fontosabb Latin-Amerikában.” A

világról, jelesül Dél-Amerikáról. Tulajdonképpen Richard Shaull elemzése ezen a téren a „becsületes közhelyek” birodalmában mozog. Azonban, ha megvizsgáljuk, hogy mint teológus mire épít, akkor a tanulmány nyilvánvalónak hitt végkövetkeztetései is érdekesebbekké válnak, így az olvasó is kibillenhet egy kicsit a trivialitások nyugalmaiból.

„A Nyugat története a forradalmak története. Ezeket a forradalmakat nem pusztán a társadalom objektív válságai születték, hanem egy új dinamikus proletariátus keletkezése és tevékenysége sietette minden egyes válságszituáció létrejöttét.” — Így kezdődik meglepő módon, formájában a Kommunista Kiáltványhoz hasonlóan a cikk. Az okfejtés így folytatódik: bár a forradalmak zsákutcába juthatnak, a történelemre visszatekintve belátható, hogy a „legjelentősebb előretörések egy emberibb társadalom irányában ezeknek a forradalmaknak a termékei voltak.”

Ugyanakkor, e kijelentéseknek a keresztény ideológiába való beépítéséhez szükség van az egyház társadalompolitikai szerepkörének gyökeres megváltoztatására. Shaull szerint szakítani kell az egyházak nyíltan antirevolucionista vagy semleges álláspontjával, fel kell hagyni azokkal a kompromisszumokkal, melyekre az egyházak a forradalmak esetleges győzelme után kényszerültek, módus vivendit keresve azok vezetőivel. A kereszténységnek meg kell értenie a forradalmi helyzeteket és részt kell vennie a társadalmi változásokért folyó küzdelmekben. Ahhoz, hogy az intézményesített keresztény ideológia ezeket a követeléseket integrálni tudja, a társadalom fejlődésének „miértjére és hogyanjára” vonatkozó széles történetfilozófiai magalapozás is nélkülözhetetlen előfeltétel. Ezen ontológiai bázis felvázolására vállalkozik a szerző idézett tanulmá-

nyában. Bizonyítani szeretné, hogy a keresztény teológia fogalmi apparátusa alkalmas a történelem változó arculatának megragadására és az adott helyzetet meghaladó világnézet kialakítására. Ehhez viszont elengedhetetlen a mindennapi valláson való túllépés, a keresztény szimbólumoknak egy új interpretációja is.

Shaull alaptétele: a zsidó-keresztény felfogás megtörte a ciklikus történelemszemlélet uralmát, „meghonosította azt az eszmét, hogy az ember történelmi létezése fokozatosan egy adott cél felé mozog. Ez a cél nem kevesebb, mint egy új humanitás megteremtése, az emberi kiteljesedés új lehetőségeinek kialakítása egy új társadalmi rendben.” Az eredeti keresztény jelképekre vonatkozó eszkatalogikus megmondások egész sora létezik. Ezek minden ellentmondásosságuk mellett abban az állításukban nagyjából azonosak, hogy az isten egy jobb jövőt előkészítendő munkálkodik az emberi történelemben, az emberiség pedig ezt a folyamatot képes megérteni és új lehetőségek felismerésével és kialakításával alkotó módon viszonyulni hozzá.

A cikk írója tudatában van annak, hogy az említett teológiai premiszák önmagukban nem sugallnak mást, mint azt az elvont következtetést, hogy „reménykedve tekinthetünk a jövőbe”. Ezért konkrétabb megfogalmazásokra törekszik.

● „Az emberiség történelme az ember felszabadításának története”. Itt a szerző Dietrich Von Oppen német szociológusra hivatkozik, aki szerint Jézus tanításai — anti-autoritariánus jellegük folytán forradalmi hatással

megfelelő szolgálatára, mikor már túl merev ahhoz, hogy lépést tartson az események menetével, le kell azt rombolni. . . Ez egyetlen esetben sem jogosítja fel a társadalmi változás közvetítőit bármiféle erőszak alkalmazására”, ugyanakkor az elsődleges felelősség az esetleges vérontásért a retrorád erőket terheli.

● „A személyes lét dinamikája azonos az össztörténelmi folyamatban megfigyelhető mozgással. Mint egyének az életben abban a mértékben haladunk az érettség és a kiteljesedés felé, ahogy a régít elbukni és az újat életre kelni engedjük.” Ennek megfelelően, a szerző véleménye szerint napjaink legfontosabb keresztény szimbólumai a halál és a feltámadás. Az elmondottakból természetszerűen adódnak az alábbiak: meg kell kérdőjelezni a hatalom irreleváns ideológiai feltevéseit, fel kell adni a régi megkedvelt nyugalmat, ki kell törni az egy helyben topogásból, az adott viszonyok egyszerű újratermeléséből — el kell temetni a meghaladottat és formát adni az újnak. Mindezekhez elengedhetetlenül szükséges operatíván tenni a keresztény örökséget a megváltozott feltételek között — tér vissza kiinduló gondolatához R. Shaull.

A kritikai ismertetésnél, adott esetben nem a „hitvita” a fő cél — ebben a tekintetben a cikk túl nagy támadási felületet is kínál —, hanem a bemutatott interpretációs kísérlet benső szerkezetének rövid elemzése, különösen abban a vonatkozásban, amelyben a probléma a marxisták „számára valóságában” jelenleg létezik. Tehát nem egyszerűen azt kérjük számon a szerzőtől, hogy a történelmi összefolyamatban és fölött is-

tent tételezi, nem is azt, hogy a forradalmakat a lázadó csoportok pusztá „fogyasztói szenvedélyből” vezeti le, vagy hogy tisztázatlan az álláspontja az erőszak alkalmazását illetően és homályos az általa használt proletariátus-fogalom stb. stb.

Elsősorban Shaull elméleti rendszerének önellentmondását kell ábrázolnunk, azt az ellentmondást, amely az eredeti keresztény jelképek felelvenítése és egy új típusú mozgalom adekvát ideológiájának megalkotására irányuló törekvés között áll fenn. Ugyanis a keresztény teleologikus történelemszemlélet és a társadalmi aktivizmus shaulli követelése világnézetileg nem nagyon egyeztethető össze egymással. Az elidegenedés jelenségének és fogalmának bevezetése nélkül a társadalom úgy fest, mint egy egy dimenzióban, az ember felszabadításának dimenziójában lejátszódó, isten akaratából folytonosan — igaz, a retrorád erők ellenállása következtében kisebb megszakításokkal — előrehaladó folyamat. Így a személyes lét és a történelem során kibontakozó nembeli lényeg ellentmondása és az ez alapján adódó radikális szükségletek sem ismerhetők fel és magyarázhatók a maguk valóságában. Az emberi praxis teleológiája — egy magasabb isteni célszerűségbe való foglalásával — nagymértékben leszűkül, s ugyanakkor a hit és a „biztos remény” kábító képzetével egészül ki: „Hagyományos kifejezésekkel élve, isten történelmi tevékenysége az a realitás, melyen az emberi élet nyugszik. Ez a tevékenység taszítja az embert a konfliktusok, válságok és társadalmi változások közepette a kiteljesedés új lehetőségei felé. Hit szerint élni azt jelenti, hogy

bízunk abban, hogy a dolgok ezen az úton valósulnak meg, és ezért a küzdelmekben reménykedve vehetünk részt.”

Igaz, hogy a fatalista történelem

Demokrácia és polgári engedetlenség

„Az amerikai demokrácia végső ellentmondása az lesz, hogy a mértékelen szabadság szét fogja zúzni a liberális hagyományok legnagyobb vívmányát — magát a demokráciát.”

(Egy amerikai katolikus folyóirat jósolata)

Az Erich Fromm által használt fordulat — „Félelem a szabadságtól” — frappánsul utal a jelenlegi amerikai atmoszférára, arra a félelemre, melyet a „polgári engedetlenség” vált ki a hivatalos Amerikából.

Az ötvenes évekre jellemző hangulatot, a „nagy test kimozdíthatatlanságának” képletét valami más váltja fel. Mills még a jókedvű robot paradoxonjáról beszél, arról a helyzetről, hogy a tömegek manipuláltak, sorsukat egy szűk elit irányítja, s ugyanakkor mégsem lázadnak, nem háborodnak fel, elidegenedtségükben közérzetük kifogástalan. Az a lehetőség fenyeget, hogy az anyagilag egyre jobban kielégített emberek önként lemondanak szabadságukról, totális embervoltukról. Ez a pesszimista perspektíva a hatvanas évekre módosul. A Kennedy-korszak értelmiség-felrázó ereje; a vietnami háború, a diákmozgalmak, majd az elnöki gyilkosság mozgásba hozza az embereket, talán elsősorban az értelmiséget. A Johnson-féle politika idején folytatódik a radikalizálódás. A mégiscsak kirajzolódó ellenállás veszélyezteti az alkotmányos demokráciát, s ez érezteti hatását az ország határain túl is. Az amerikai demokrácia hitele megrendülésének következményei az egész kapitalista formációt érinti, hiszen az Egyesült Államok a XX. századi imperializmus modellje, jelentősége hasonló a Marx korabeli Angliához. Így teljesen érthető az e válságra való széleskörű reagálás, többek között elméleti munkákban is.

Michael E. Endres professzornak, a kentuckyi Morus Tamás Egyetem szociológia szak társelnökének, a New York-i katolikus Ford-

ham Egyetem negyedévenként megjelenő *Thought* című folyóiratában (1968, téli szám) publikált „Polgári engedetlenség és modern demokrácia” című munkája is ezzel a problémával foglalkozik. Azon, hogy miképp kerül egy látószólag tárgyilagos, az anarchizmust elemző szociológiai (vagy állatszociológiai) mű egy katolikus folyóiratba, ma már nem kell csodálkoznunk: hiszen egyre világosabb, hogy az egyház — ha jelentős eszmei hatóerő akar maradni — mindeképpen kénytelen az aktuális társadalmi kérdésekkel foglalkozni. Endres általános elégedetlenségről beszél, az intézményes hatalom népszerűtlenségéről. Az atomizált társadalom atomizált ellenállását vizsgálja. Az ellenállást kiváltó okok az egyén számára nem mint társadalmiak, hanem mint individuálisak és csak mint individuálisak vetődnek fel. Az egyének kapcsolatának atomizált szerkezetéből következik, hogy a társadalmiság szintjén meglevő, létüket tekintve közös problémák az egyén lehatárolt mindennapjaiban mindig aktualitásként fogalmazódnak meg. Endres anarchizmusnak ezt az atomizáló tagadó mozgalmat nevezi, mely csak „tagadásában egyetemes”. „A mostani bomlás túl általános és ideológikus ahhoz, hogy csupán egyszerű társadalmi elhajlásnak tekintsük. Oly mértékben ésszerűtlenül agresszív, féltelen és nihilista, hogy nem nevezhető társadalmi tiltakozásnak. Kiterjedtsége